

דף לו.

כל שאיסורו משום בל תאכל חמץ
יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל

1] The Mishna on 35a lists five species of grain with which a person can fulfill the *mitzvah* of *matzah* (on the first night of Pesach). They are, wheat, barley, spelt, rye and oats.

Resh Lakish (35a) explains that the reason *matzos* made from other grains, such as rice and millet, are not valid for the *mitzvah* is that the Torah links the *mitzvah* of *matzah* to the *issur* of *chametz* (by juxtaposing the *mitzvah* of *matzah* with the *issur* of *chametz* in the posuk לא תאכל עליו מצות, Devarim 16:3). The posuk teaches that only those grains which have leavening properties (meaning they can possibly be made into *chametz* if allowed to ferment and leaven) are valid for *matzah*. However, rice and millet which never become leaven are not valid for *matzah*.

The Mishna (35a) also says that one who eats *matzah* of *tevel* (un-tithed grain) does not fulfill the *mitzvah* to eat *matzah* on the first night of Pesach (see Al Hadaf above on דף לה).

The Gemara on 36a concludes that the reason *matzos* of *tevel* are not valid is that the above cited posuk (which juxtaposes *matzah* with *chametz*) teaches that *matzos-mitzvah* must be made from a substance which [in addition to having leavening properties, as above] must also be subject to the *issur* of *chametz*. Now, the Tanna of the Mishna is of the opinion that bread made of *tevel* is prohibited only under the *issur* of *tevel* - but it is not prohibited under the

issur of *chametz* because he applies the rule אין איסור חל על איסור - an *issur* (*chametz*) cannot take effect on something already prohibited due to a preexisting *issur* (*tevel*). Since bread made from *tevel* is not subject to the *issur* of *chametz*, *tevel* is not valid for *matzah*.¹

Interestingly, the Ritva (Kiddushin 37b) says that the מן (Manna) that *B'nai Yisrael* ate in the *midbar* was not valid for the *mitzvah* of *matzah* because *Monn* is not one of the five valid grains listed in the Mishna on 35a.

The Megadim Chadashim (Berachos 48b) questions the Ritva's reasoning, for the Torah does not say that only five types of grains are valid for *matzah*. The only reason *matzah* cannot be made from rice and millet is that the Torah teaches that only grains which are subject to *chimutz* may be used for *matzah*. If rice and millet would have leavening properties, then indeed, they would be valid for *matzah* (as R' Yochanan ben Nuri says on 35a). Likewise, since *Monn* could presumably be made into leavened bread, it should be valid for *matzah* even though it is not one of the five grains listed in the Mishna. [See Gemara in Yoma 75a for a discussion about the miraculous capacity of the *Monn* to taste like any food a person wanted. And according to one view, the *Monn* would even have the consistency of that food (טעם ורוממשות).]

In answer, the Megadim Chadashim suggests that the Ritva means to say that even if the *Monn* could be made to taste and feel like leavened bread, *Monn* was not subject to the

issur of *chametz*, because it was not actual *chametz*.² Thus, the reason one could not fulfill the *mitzvah* of *matzah* with *Monn* is the same reason that *tevel* is not valid for *matzah* (according to R' Sheishes) - because it is a substance which is not subject to the *issur* of *chametz*.

• The *Mishkanos Ha'Roim*³ cites another reason as to why *matzah* made from *Monn* is not valid for the *mitzvah*: The Gemara on 38b derives from a posuk that only מצה הנאכלת לשבעה - *matzah* fit to be eaten for all seven days of Pesach - is valid for *matzos mitzvah*. This excludes *matzah* from a *korbon* today, since the Torah requires one to eat the *korbon* within one day, after which any leftovers become unfit to eat (נותר) and must be burned. Similarly, suggests the *Mishkanos Ha'Roim*, *matzah* made from *Monn* is not valid because it is not מצה הראוי לשבעה since the Torah requires one to eat each day's portion of *Monn* on the day it falls (and any *Monn* left overnight would melt the next morning).⁴

2] Tosfos (Succah 30a, סודייה משום) questions the necessity for Rav Sheishes's derasha from the posuk לא תאכל עליו חמץ to exclude *matzah* of *tevel*. Why can't we exclude *matzah* of *tevel* based on the general rule of מצוה הבאה בעבירה (a *mitzvah* that is facilitated by the violation of a sin is not valid)?⁵

In answer, the Sha'agas Aryeh⁶ explains that the rule of מצוה הבאה בעבירה would not apply in a case in which a person has no other *matzah* but *matzah* of *tevel*, for in such a case we would apply the rule עשה דוחה לא תעשה - the fulfillment of a positive *mitzvah* (*matzah*) overrides the violation of a negative *issur* (*tevel*). In such a case one would be permitted (and even obligated) to eat the *matzah* of *tevel*. In such a case there would be no grounds to invalidate the *mitzvah* based on מצוה הבאה בעבירה since the *mitzvah* of *matzah* overrides the *issur*.

The derasha of Rav Sheishes is needed to teach that *tevel* is inherently invalid for *matzos-mitzvah* (since it is not subject to the *issur* of

chametz) regardless of whether other *matzah* is available.⁷

דף לז .

עשן בחמה פטורין

The Torah (Devarim 16:3) refers to *matzah* as לחם עוני. R' Akiva (36a) takes the term לחם עוני to mean poor man's bread and explains that the posuk comes to exclude *matzah* which is made with wine, oil or honey. Enriched *matzos* such as these may not be used for *matzos-mitzvah* on the first night of Pesach because they lack the condition of עוני. [Note: According to some opinions *matzah* made with fruit juice or eggs may not be eaten throughout the entire Pesach because these liquids expedite the leavening process, see Tosfos 35b.⁸]

The braysoh on 36b also excludes חלוט (*matzos* cooked, or kneaded with hot water) and אשישה (very large and impressive-looking *matzah*) because these too are not considered לחם עוני.

The Gemara says that besides the condition of עוני, *matzah* must also qualify as "לחם" (lit., bread, because the posuk states עוני לחם).

The Gemara (37a) cites a dispute as to whether *matzah* made in an אילפס (frying pan) is considered לחם and is valid for the *mitzvah* or not. This dispute also pertains to the *mitzvah* of חלה הפרשת (separating *challah* from dough), for *challah* separation is required only from foods that qualify as לחם.

The Gemara says that all agree that bread baked by the sun does not qualify as לחם and is not subject to *challah* separation. The Tosefta (2:11) says that a sun-baked *matzah* is also not valid for the *mitzvah* of *matzah* for the same reason it is not subject to *challah* - because it does not qualify as לחם.⁹

The Torah (Sh'mos 12:19) in narrating *B'nai Yisrael's* exodus from Mitzraim states, ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות כי - they baked the dough which they took out of Mitzraim into *matzah*, it did not become *chametz* because they were chased out of Mitzraim in a hurry (and the dough did not have time to rise). Targum Yonason (ad. loc.) explains that *B'nai Yisrael* carried the dough on their head and it baked in

the sun on their way out of Mitzraim (before it became *chametz*).

The Rashbam (ibid.) explains the reason the Torah uses the term מצות עוגת rather than לחם מצות is that bread baked by the sun does not qualify as "*lechem*" as our Gemara indicates.

The She'arim Metzuyanim B'halacha explains that the *matzah* that was baked in the sun during *B'nai Yisrael's* exodus from Mitzraim could not have been used for the *mitzvah* of *matzah* on Pesach evening that year, because sun-baked *matzah* is not valid as our Gemara indicates. Indeed, the *matzah* the Torah speaks of was baked on the morning of the fifteenth of Nissan when they were exiting Mitzraim. However, they had already eaten their *matzos-mitzvah* together with the *korbon pesach* on the previous evening before they left Mitzraim.

In light of this *halacha*, the She'arim Metzuyanim B'halacha considers whether *matzah* baked in an electric oven is valid for the *mitzvah*. Perhaps the term לחם pertains only to bread baked in the heat of a flame. Just as *matzah* baked in the sun does not qualify as *lechem*, perhaps *matzah* baked by electric heat also does not qualify as *lechem*.

In conclusion he cites the T'shuvos Machazeh Avraham¹⁰ who rules that electric heat is tantamount to the heat of a flame and is valid for baking *matzos*.¹¹

The She'arim Metzuyanim B'halacha suggests that, nevertheless, there is an advantage to using *matzos* baked by the heat of coals - because of the following reason:

- The Maharam Shick¹² cites his Rebbe the Chasam Sofer who explains that it is preferable to use *matzos* made from wheat rather than from barley (or the other grains)¹³ because that the Gemara (Horayos 13b, according to the Ein Yaakov's text) says that eating wheat-bread enhances one's memory.¹⁴ Since with respect to Pesach, the Torah (Sh'mos 12:14) uses the expression, והיה היום הזה לכם "לזכרון" וגו', - this day [Pesach] shall be for you a "remembrance" - it is preferable to eat *matzah* made from wheat since that improves one's memory.

By the same token, the She'arim Metzuyanim B'halacha suggests that one should use *matzah* baked by the heat of coals because the Gemara (ibid.) says that eating bread baked on [wood] coals enhances one's memory.

דף לח.

מה להלן משלכם אף כאן משלכם

R' Meir asserts (Kiddushin 54b) that *maaser sheni* (the second tithe which the owner must bring to Yerushalaim and eat there) is considered ממון גבוה - Divine property - because of the sanctity that it contains.

Rav Assi asserts that according to R' Meir, *matzos* made from *maaser sheni* grain are not valid for *matzos-mitzvah* at the seder.

Rava explains that there is a derasha (גזירה) (שורה, לחם לחם מחלה) which teaches that one can discharge his *matzah* obligation only with *matzah* which is משלכם (yours); not with *maaser sheni* which is Divine property (according to R' Meir).

The *halacha* follows the Chachamim who disagree with R' Meir and maintain that *maaser sheni* is ממון בעלים (the owner's property). Consequently, *matzah* of *maaser sheni* is valid for the *mitzvah*.

The Rosh¹⁵ points out that although the Chachamim validate *matzah* of *maaser sheni*, they agree to the underlying derasha of the Gemara that *matzah* must be משלכם (yours). Consequently, he submits that מצה גזולה - stolen *matzah* - is invalid for the *mitzvah* because it is not משלכם (yours); it legally belongs to its original owner. [Thus, if one steals *matzah* and eats it at the seder, besides violating the sin of גזילה (stealing), he does not fulfill the *mitzvah* of *matzah* and he is obligated to eat more *matzah*.]¹⁶

Several practical applications of this *halacha*:

(a) If several people simultaneously use the same oven for baking *matzos* and the *matzos* get mixed up, the *matzos* that one eats at the *seder* lack the status of משלכם. The Raavad,¹⁷ therefore, advises people who bake together to declare, "my *matzos* should belong to whoever happens to take them." By making this

declaration everyone will legally own whichever *matzos* they take home.

(b) The Mishna Berurah¹⁸ says that if the seller demands immediate payment for the *matzos*, one does not acquire legal possession of them until he pays. If the buyer, in such a case, delays payment until after Yom Tov, he does not fulfill the *mitzvah* with them because the *matzos* that he eats at the *seder* are not legally his.¹⁹

(c) The Gemara in Berachos 35b says that eating food without reciting a bracha is akin to stealing from Hashem (who created the food²⁰) and from knesses Yisrael (who are deprived of the blessing that the recital of a bracha provides for the crops, Rashi). Based on this, the Elef Lecha Shlomo²¹ asserts that if one fails to recite hamotzei before eating *matzah* at the *seder* he is compared to one who eats stolen *matzah* and he is required to eat more *matzah* (with a bracha).

(d) The Sefas Emes (Succah 35a)²² says that a host who provides *matzos* for his guests at the *seder* should explicitly transfer ownership of the *matzos* to them so that they should legally own the *matzah* that they eat.²³

The Sefas Emes concedes, however, that the prevailing custom is not to declare a formal transfer ownership at the *seder*.²⁴ The prevailing custom apparently follows the opinion of Tosfos (29a, cited in Al Hadaf above) that every guest automatically acquires legal possession of the food served to him (either at the time it is served or when he eats it).

(e) If a child (below the age of Bar *Mitzvah*) was given a piece of *matzah* at the *seder* and the child then gave some of his *matzah* to one of the guests at the *seder*, it is questionable whether the guest can use that *matzah* for the *mitzvah*. There is a discussion as to whether a guest acquires legal possession of the food served to him (see Maharit cited above on כ"ט דף). If the child already acquired possession of the *matzah* when it was served to him, he can no longer transfer ownership of that *matzah* to someone else because a minor lacks the legal capacity to transfer ownership (see Succah 46b with regard to lulav). The Ateres Moshe²⁵ rules leniently on

this matter and permits the host to take back some *matzah* from a child and give it to one of the guests. This is because he assumes that a guest does not automatically acquire ownership of food served to him [at least until he eats it].

דף לט.

מרור תחילתו רך וסופו קשה

The Mishna lists five species of vegetables that are valid for the *mitzvah* of *marror*. The Gemara deduces from the fact that the Mishna lists חזרת first that "*chazeres*" is preferable to the others even though it is not as bitter. [*Chazeres* is identified by most authorities as lettuce or Romaine lettuce.²⁶]

One of the reasons the Mishna prefers *chazeres* is that it symbolizes the Egyptians who tormented our forefathers in Mitzraim (and *marror* is eaten as a reminder of this fact). R' Yonason explains that just as the *chazeres* plant is initially soft and eventually hardens, so too, the Egyptians originally spoke softly to *B'nai Yisrael* and cajoled them into working by offering money, but subsequently treated them harshly and forced them to work as slaves. [Rashi explains that it is the lettuce stalks that eventually harden, not the leaves.]

The Yerushalmi, in a somewhat similar vein, says that *chazeres* is valid for the *mitzvah* of *marror* even though it is sweet in the beginning and does not turn bitter until later because the Egyptians too, originally treated our forefathers pleasantly and only later treated them harshly.

The Gemara on 115b states, בלע מרור לא יצא - if one swallows *marror* whole without chewing it, he has not discharged the *mitzvah*. Rashi explains that one who does not taste the bitterness of the *marror* has not fulfilled the *mitzvah* because *marror* is supposed to remind one that the Egyptians embittered the lives of *B'nai Yisrael* (וימררו את חייהם). The Chazon Ish²⁷ deduces from this Gemara that one must eat *chazeres* only after it has matured and turned bitter because one must actually experience the bitter taste. He rules that a young *chazeres* plant which is sweet is not valid for the *mitzvah*.²⁸

The Bais Yosef²⁹ as well as many other authorities³⁰ rule contrary to the Chazon Ish, that all *chazeres* is valid for the *mitzvah* even if it is not bitter.

The Sefer Hachinuch³¹ writes that although the leaves of *chazeres* are not bitter, since its stalk is bitter it serves as a sufficient reminder of the bitterness that *B'nai Yisrael* endured in *Mitzraim* and it is valid for the *mitzvah*.

The D'var Shmuel infers from these words of the Sefer HaChinuch that one fulfills the *mitzvah* of *marror* even if he eats sweet *chazeres* (as the Bais Yosef says) because the *Chinuch* indicates that one may use *chazeres* leaves for the *mitzvah* even though only its stalk is bitter.

דף מ.

שימור מעיקרה בעינין

1] Rav Huna says that one is permitted on *Pesach* to eat *matzah* made from dough that was kneaded by a non-Jew, provided the dough does not display any signs of beginning to leaven (i.e., it did not begin to crack or whiten, see below, דף מו).³² However, such *matzah* is not valid for the *matzos-mitzvah* (at the *seder*)³³ because *matzos-mitzvah* must be שמור - guarded (by a Jew) for the sake of the *mitzvah* ("*shmurah matzah*"). The *Gemara* deliberates whether it is sufficient to begin guarding the *matzah* grain/flour when water is added to the flour (שמורה משעת לישה - guarded from the time of kneading), or perhaps one must guard *matzah* grain/flour even prior to the kneading.

The *Gemara* relates that Rava would tell the harvesters to guard the wheat from water (לשם) מצות מצה - for the sake of the *mitzvah* of *matzah*) when they bundle it. This proves that Rava was of the opinion that the guarding must begin at the time of reaping (שמורה משעת) (קצירה). [Note: See above דף לג where we cited an opinion that requires guarding *matzah* grain even before the time of reaping.]³⁴

The *Gemara* (40b) relates that there was a ship containing wheat which sunk before *Pesach* and there was a concern that the wheat salvaged from the sea was *chametz* (even though the wheat did not display signs of leavening). Rava (in conclusion) forbade

selling the wheat to a non-Jew because of a concern that the non-Jew may re-sell it to an unsuspecting Jew who is unaware that the wheat was once submerged in water.

The Rosh³⁵ writes that although Rava would use wheat that was שמור משעת קצירה - guarded from the time of reaping - it was only an extra חומרה - stringency. In the event that such wheat is not available, the Rosh rules that one can fulfill the *mitzvah* at the *seder* with *matzah* that was שמור משעת לישה - guarded from the time of kneading.

The Rosh writes that the custom in Germany and France was to guard the wheat for *matzos-mitzvah* from the time of grinding because they used a water-mill and the flour was near the water during the grinding. The *Aruch Hashulchan*³⁶ comments that the *Gemara* does not mention guarding from the time of grinding because in Talmudic times the mills were not powered by water, but rather by hand, horses, or wind. Therefore the flour was not near water at the time of grinding.

2] The Rosh codifies Rav Huna's statement that on *Pesach* (except for *matzos mitzvah* at the *seder*) one may eat בציקות של נכרים - *matzah* made from dough kneaded by non-Jews. The Rosh thus indicates that guarded *matzah* is required only at the *seder* for *matzos-mitzvos*, but for the rest of *Pesach* it is permitted to eat *matzoh* which was not guarded at all.

The *Rambam*, on the other hand, does not codify Rav Huna's statement (i.e., about eating בציקות של נכרים). The *Aruch Hashulchan*³⁷ suggests the reason the *Rambam* omits Rav Huna's statement is that he is of the opinion that unguarded dough is forbidden for use during the entire *Pesach*.³⁸ Indeed, the *Pri Chadash*,³⁹ rules that throughout the entire *Yom Tov* one is only permitted to eat *matzah* made from grain that was שמור משעת קצירה (guarded from the time of reaping).⁴⁰ This was the *minhag* of the *Vilna Gaon*.

The *Noda B'yehuda*,⁴¹ however, asserts that the *Rambam* requires שמור משעת קצירה (the use of grain that was guarded from the time of reaping) only for *matzos-mitzvah*, but not for

the rest of Pesach. He notes that the Rambam⁴² codifies the *halacha* about not selling wheat that was submerged in water to a non-Jew before Pesach because of a concern that he might re-sell it to an unsuspecting Jew. Now, if the *halacha* requires שמור משעת קצירה for the entire Pesach, it would be forbidden for a Jew to buy wheat from a non-Jew for Pesach use, whether the wheat was submerged or not.⁴³ Evidently, one is permitted to purchase unguarded wheat from a non-Jew for non-*seder* use on Pesach.⁴⁴

דף מא. המבשל פסח בחמי טבריה חייב

The posuk (Sh'mos 12:9) states that one must eat the *korbon pesach* fully roasted and not partially roasted or boiled. Rav Chisda says that one who boils his *korbon pesach* in the natural hot springs of Teveria is subject to *malkus* for violation of this *issur*. [Rava explains that even though the term boiled in the Torah refers only to something boiled by the heat of fire,⁴⁵ one who boils his *korbon pesach* in the hot springs of Teveria is still subject to *malkus* for eating a pesach that wasn't roasted and the Torah says that it must be roasted (כי אם) צלי אש.⁴⁶]

The Iglei Tal⁴⁷ questions the possibility of cooking a pesach in the hot springs of Teveria considering the fact that meat of a *korbon pesach* which is taken out of Yerushalaim is *posul* (פסול יוצא) and may not be eaten. Neither is bringing hot water from Teveria to Yerushalaim a solution, because the rule is that a כלי שני (lit. a secondary vessel, a vessel into which cooked food or water was poured) is not capable of cooking, see Shabbos 42b and Al Hadaf there.⁴⁸

The commentators offer several solutions:

(a) The Yad Yitzchak⁴⁹ answers that indeed, the *korbon pesach* must be taken outside of Yerushalaim in order to cook it in the hot springs of Teveria. Rav Chisda means to subject one who cooks his pesach in the hot springs of Teveria to two sets of *malkus*, one for eating a *korbon* that was taken outside of

Yerushalaim and one for eating a non-roasted *korbon pesach*.⁵⁰

(b) The Minchas HaTamid,⁵¹ citing the Taz,⁵² says that the rule that a כלי שני cannot cook applies to cooking in a vessel into which hot water or food was poured. However, if the water is not poured but rather one uses a vessel to scoop it directly from a pot, the vessel is considered a כלי ראשון (primary vessel) and it is possible to cook the *korbon pesach* meat in that vessel. Thus, Rav Chisda could be referring to hot water from Teveria that was scooped into a tightly insulated thermos bottle and transported to Yerushalaim where it was used to cook the *korbon pesach*.⁵³

(c) Alternatively, the Iglei Tal suggests that the hot water was wrapped with דברים המוסיפים חום - materials that increase heat (see Shabbos 50b and Al Hadaf ibid.) - and when it arrived in Yerushalaim it was still bubbling hot. Such water, says the Iglei Tal is certainly capable of cooking.⁵⁴

(d) The Mareh Kohen⁵⁵ answers that the *halacha* of חמי טבריה is relevant during the period when the *Mishkan* was stationed in Nov and Givon (i.e., before the Bais Hamikdash was built). The Mishna in Zevachim 112b states that during this period it was permitted to eat the *korbon pesach* (as well as other kodshai kalim) anywhere in Eretz Yisrael. Thus, it was possible during that era for one to take the meat of his *korbon pesach* from the *Mishkan* in Nov (where it was slaughtered) and bring it to the hot springs of Teveria.

(e) The Bais Yitzchak⁵⁶ asserts that the Gemara uses חמי טבריה as a prototype for all natural hot springs.⁵⁷ Although there are no hot springs in Yerushalaim, Rav Chisda is stating a hypothetical *halacha*. Also, his *halacha* will be relevant in the event that some hot springs are eventually discovered in Yerushalaim.⁵⁸

דף מב. לא תלוש אלא במים שלנו

Rav Yehuda said that *matzah* dough must be kneaded with מים שלנו - water that was held overnight [in a vessel]. Virtually all Rishonim agree that this *halacha* is linked to the fact that

(a) water that was not kept overnight has a tendency to be warm,⁵⁹ and (b) *matzah* may not be kneaded with פושרין (warm water) because warm water hastens the leavening process.

Different reasons are offered as to why keeping water overnight has an effect on the water's temperature.

(a) Rashi, citing a Gemara below on 94b, explains that during the winter months (i.e., until Pesach time) the water in the underground wells tends to be warm. Therefore, one must draw water before evening and leave it standing in a vessel overnight to give it time to cool down before using it for making *matzos*.

The Rosh, citing T'shuvos Rashi, remarks that according to Rashi two leniencies emerge: Firstly, water drawn from a river rather than from a well need not stand overnight because the Gemara (ibid.) indicates that only the underground wells are warm during the winter but not rivers. Secondly, if one draws well-water in the morning and allows it to stand in a vessel all day, he may use that water in the evening - as long as it had a twelve-hour period to cool down.

(b) The Yeraim⁶⁰ explains, based on one opinion in the Gemara on 94b, that the temperature of well-water rises during the nighttime and the key factor is that one draw water for *matzah* before nightfall - (when it is at its coolest temperature). One leniency that emerges according to this opinion is that if one draws water at the beginning of the evening (i.e., during bein hashmoshos - twilight) when well-water is cool, he may use that water for kneading *matzah* without delay, without allowing it to stand overnight.⁶¹

(c) The Ran, in explanation of the Rif, explains that the very act of drawing water generates heat because it agitates the water. Accordingly, there is no difference between well-water and water from a river; both must be given time to cool.

(d) The Smak,⁶² citing Rabbeinu Yitzchak, says that the cool northerly, night-wind is needed to cool the water before using it for *matzah*. According to this opinion, no water is valid for making *matzah* unless it was allowed to stand

and cool in a vessel overnight; allowing water to stand for a twelve-hour period during the daytime is not sufficient.

The Shulchan Aruch⁶³ rules stringently on all counts. All water must be kept overnight, whether drawn from a well or from other sources. Secondly, it must be allowed to stand overnight, regardless of when it was drawn. The Ramoh adds that the water should be drawn at the end of the day when it is at its coolest temperature.

דף מג.

חמץ דגן גמור ע"י תערובות ונוקשה בעיניה

The Mishna on 42a lists various foods which are not genuine *chametz* and do not carry the *kares* penalty, but, nevertheless, may not be eaten on Pesach (*min haTorah*). These semi-*chametz* foods fall into two categories: (a) חמץ נוקשה - impaired *chametz*, which Rashi explains as *chametz* that is not [fully] edible,⁶⁴ and (b) חמץ על ידי תערובות - mixtures of *chametz* (such as kutach habavli which is a dip that contains pieces of bread with other ingredients).

One who eats *nuksheh* (impaired *chametz*) or *ta'aruvos chametz* (a mixture of *chametz*) is not subject to *kares* because the term *chametz* in the posuk refers only to undiluted, edible *chametz*. The Tanna of our Mishna, nevertheless, derives from the posuk כל מחמצת לא תאכלו - anything that has been leavened you shall not eat - that there is an *issur* to eat any form of *chametz*, even *nuksheh* and *ta'aruvos* (see Gemara 43a with Rashi and Maharsha).

Rashi in the Mishna (ד"ה אלו עוברין) states that not only is there an *issur* to eat *nuksheh* and *ta'aruvos chametz*, it is even forbidden to keep it in one's home on Pesach because the *issur* of אהרן בל יראה applies even to these forms of *chametz*.

Rabbeinu Tam (Tosfos 42a) questions Rashi's source for applying the *issur* of אהרן בל יראה to *nuksheh* and *ta'aruvos chametz*. The Gemara indicates, argues Rabbeinu Tam, that these forms of *chametz* are subject to the *issur* of eating *chametz* only because the posuk כל מחמצת לא תאכלו incorporates them. Rabbeinu Tam argues that just as the penalty of *kares* does not apply to these semi-*chametz* products (since there is no extra posuk to include them in

the penalty of *kares*), so too, the *issur* בל יראה should not apply to them (since there is no special posuk to include them in the *issur* of בל יראה).

In defense of Rashi, the P'nei Yehoshua draws a distinction between the *issur* of אכילת חמץ (eating *chametz*) and the *issur* of owning *chametz* (בל יראה). Logic dictates (even without an extra posuk) that a mixture containing a *k'zayis* of *chametz* (dispersed throughout the mixture) must be disposed of before Pesach since the Torah forbids owning a *k'zayis* of *chametz* on Pesach.⁶⁵ The posuk is required with regard to אכילת חמץ to teach that one may not eat a *k'zayis* of the mixture, even though only a small percentage of that portion is actual *chametz* (ליכא כזית בכדי אכילת פרס).⁶⁶

As far as *nuksheh* is concerned, if not for an extra posuk, the *issur* of חמץ אכילת would not apply since it is not fully edible and as a general rule איסורי אכילה (prohibitions against eating forbidden foods) apply only to edible foods. However, owning *nuksheh* is forbidden even without an extra posuk because the *issur* of בל יראה (which forbids owning *chametz*) is not logically dependant on the edibility of the *chametz*. [Note: *Chametz* that is אינו ראוי - is not even fit to be eaten by a dog - is considered as mere dust and is not subject to any *issurim*, see below 45b and Al Hadaf there.]⁶⁷

דף מד.

כותח הבבלי לית ביה כזית בכדי אכילת פרס

- In order for one to be subject to *malkus* for eating a forbidden food, he must eat the required minimum *shiur* (e.g., *k'zayis*) within the time it takes one to eat a פרס - half loaf of bread. [This time span, called כדי אכילת פרס, is figured by some authorities to be as little as two or three minutes. However, others reckon it to be as much as nine minutes.⁶⁸]

The Gemara on 43a cites the Chachamim who disagree with the Tanna of the Mishna at the beginning of the Perek and maintain that one is not subject to *malkus* for eating mixtures of *chametz*.⁶⁹ The Gemara on 44a states that they disagree only in cases in which there is a

small percentage of *chametz* in the mixture and one did not eat a *k'zayis* of actual *chametz* within the required time span (or he only ate a *k'zayis* of the mixture). However, if one eats a large portion of a mixture containing a large percentage of *chametz* and he consumes a *k'zayis* of actual *chametz* within the span of כדי אכילת פרס, the Chachamim agree that he is subject to *malkus* for eating *chametz*.⁷⁰

The Ramban⁷¹ understands that eating a *k'zayis* of actual *chametz* (which is mixed into another food) within the span of כדי אכילת פרס is tantamount to eating a *k'zayis* of pure, undiluted *chametz*. Therefore, he says that one who does so incurs the penalty of *kares*.

The Ramban⁷² disagrees and writes that one who eats a *k'zayis* of *chametz* in a mixture within the span of כדי אכילת פרס is subject only to *malkus* - as derived from the posuk וכל מחמצת לא תאכלו - but he is exempt from *kares*.

The Kesef Mishna⁷³ explains that the Rambam understands that eating a mixture of *chametz* is never the same as eating pure *chametz*. One is liable to *malkus* for eating a *k'zayis* of a mixture within the span of כדי אכילת פרס only because of the extra posuk כל מחמצת לא תאכלו.⁷⁴ Since that posuk does not mention the penalty of *kares*, one does not incur *kares* for eating a mixture of *chametz* even if he eats a *k'zayis* פרס בכדי אכילת פרס.⁷⁵

דף מה:

הפת שעפשה חייב לבער

1] The Gemara cites two *braysos* which state that one is obligated to dispose of all bread before Pesach - even moldy bread: The first *braysoh* explains that moldy bread may not be kept on Pesach because it is capable of leavening other breads [and therefore it has a degree of significance].

The second *braysoh* states that one is not obligated to dispose of moldy bread (which is unfit for human consumption) unless it is at least fit for animal consumption. However, if it spoiled to the extent that even a dog would not eat it, it has no significance at all and may be kept in one's house over Pesach (for it is considered as mere dust).

The Ran cites R' Shimon (Avodah Zorah 67b) who derives from a posuk that forbidden foods which are unfit for human consumption are not forbidden by the Torah. In light of this, the Ran asks why the braysoh requires one to dispose of spoiled bread which is unfit for human consumption.

The Ran answers that moldy bread is more significant than other rotten foods because it can be used as a leavening agent for other bread - as the first braysoh says. [The Ran supports this logic with a Gemara in Beitzah 7b that seems to say that the reason the Torah forbids eating שאור - sourdough - on Pesach is that it is used as a leavening agent and is therefore significant despite being inedible.]⁷⁶

2] The Raavad⁷⁷ has another approach. He says that the first braysoh is not referring to an ordinary loaf of bread but rather to a block of se'or - sourdough. The braysoh teaches that se'or must be disposed of even if it is unfit for a dog because of its significance as a leavening agent.⁷⁸

The second braysoh, says the Raavad, teaches that ordinary bread must be disposed of even if it is spoiled and unfit for human consumption. However, in contrast to se'or, moldy bread must at least be fit for animal consumption (since it does not have the significance of a leavening agent). [The Raavad evidently does not consider ordinary bread to be a leavening agent, as does the Ran.]

The Minchas Boruch⁷⁹ comments that the Raavad seemingly does not rule in accordance with R' Shimon (cited by the Ran above, who says the Torah does not forbid eating forbidden foods which are unfit for human consumption), for the Ravad seems to prohibit moldy *chametz* which is unfit for human consumption (even though he does not consider it a leavening agent). The Ravad apparently is of the opinion that all forbidden foods are prohibited even if they are rotten and unfit for human consumption.

Alternatively, the Achiezer⁸⁰ explains that the Raavad actually follows R' Shimon's ruling and agrees that forbidden foods which have

become spoiled and are unfit for human consumption are not forbidden by the Torah. However, the *issur* of owning *chametz* (בל יראה) is an exception and pertains even to spoiled food because it is not an eating-related *issur*. (Compare with P'nei Yehoshua cited on מגן דף with regard to *chametz nuksheh*.)

דף מו. בצק החרש

When making *matzos*, once water is added to the flour care must be taken to process the dough quickly so that it does not begin to leaven.

The Mishna below on 48b states that if the dough whitens or begins to develop cracks, it is a sign of leavening and any *matzah* made with that dough may not be eaten [on Pesach]. The Rambam⁸¹ says that another sign of *chimutz* (leavening) is if the dough makes a loud sound when pounded. [He bases this on his interpretation of our Mishna which speaks of בצק החרש - lit. a deaf dough, i.e., a dough that does not resound when pounded.]

The Mishna (46a) states that if two pieces of dough were processed simultaneously and one of them exhibits signs of *chimutz*, the other is presumed to be *chametz* as well and may not be eaten. [For the purposes of this discussion, processing of the dough begins when the water is added to the flour and it concludes when the dough is placed in the oven.]

The Gemara adds that if it takes one more time to process his dough than it takes for a person to walk a *mil* (two thousand amos, which the Shulchan Aruch⁸² says is eighteen minutes), the dough is presumed to be *chametz* even if it does not exhibit any [definite] signs of leavening.

The Ravad⁸³ says that the Mishna and Gemara are discussing a case in which the dough displays signs of *possible chimutz*. However, if there are no signs of *chimutz* whatsoever, the dough is permissible regardless of how much time it took to knead, and regardless if there was another dough made at the same time that became *chametz* during the delay. [This also appears to be the position of

Rashi, for Rashi (ד"ה בצק החרש) indicates that the Mishna speaks of dough regarding which we have some reason to suspect leavening.]

The Rambam disagrees and is of the opinion that the Mishna and Gemara speak of a dough which does not display signs of leavening. Nevertheless, if there is a delay of eighteen minutes (or if another dough processed at the same time displays signs of *chimutz*), the dough is presumed to be *chametz*. [See דף מח below for more discussion about the eighteen-minute time limit.]

The Mordechai⁸⁴ says that the eighteen-minute limit applies only to a dough sitting in normal room temperature. However, if dough is left in a hot room, heated from the *matzah* oven (or from any other source of heat, such as from the sunlight), the dough will become *chametz* sooner than eighteen minutes (see Gemara 42a, אשה לא תלוש בחמה). Therefore, care must be taken to keep the *matzah*-baking room cool and to block out the sun.⁸⁵

דף מז:

הואיל ומיקלעי ליה אורחים

1] Cooking and certain other *melachos* are permitted on Yom Tov when necessary לצורך נפש - for the sake of preparing food for Yom Tov. Rav Chisda (46b) says that if one cooks food on Yom Tov which he does not expect to eat until after Yom Tov, he is subject to *malkus* for performing [needless] *melacha* on Yom Tov.

Rabba disagrees and maintains that he is exempt from *malkus* הואיל ומיקלעי ליה אורחים - since it is possible that unexpected guests might arrive and he will serve them the food on Yom Tov. This principle, called הואיל (since), states that a *melacha* performed on Yom Tov (or Shabbos) which might in retrospect, eventually prove to be permissible is not forbidden *min haTorah*. [It is, however, rabbinically forbidden to perform such a *melacha*. The Gemara on 46b through 48a unsuccessfully tries to decide this dispute with proofs from several braysos and Mishnayos.]

Tosfos (end of 46b) asks, according to Rabba performing *melacha* on Shabbos should

never be subject to a penalty for the violation of Shabbos, since any *melacha* performed on Shabbos might subsequently turn out to be permitted because it might be instrumental in saving the life of a critically ill person. For example, if one chops down a tree or grinds wheat on Shabbos, he should be exempt from a penalty since the wood or the flour, might eventually be used for a critically ill person (for whom Shabbos may be desecrated).⁸⁶

Tosfos answers that Rabba does not take remote possibilities into account, and the potential of using the wood or flour for a critically ill person is remote.^{87 88}

2] Horav Elchanan Wasserman⁸⁹ explains the dispute between Rabba and Rav Chisda as follows: Rav Chisda focuses on one's intent (בתר מחשבתו אזלינן), whereas Rabba focuses only the act (בתר מעשיו אזלינן). Since the possibility exists that the food preparation will turn out to be necessary for guests on Yom Tov, Rabba considers the act of cooking on Yom Tov as a permitted act (*min haTorah*) regardless of one's intent.⁹⁰ Rav Chisda, on the other hand, is of the opinion that since his intent was to eat the food *after* Yom Tov, it is a forbidden act (because the Torah permitted cooking on Yom Tov only for Yom Tov use). Rav Elchanan explains that even in the event that unexpected guests appear and actually eat the food on Yom Tov, Rav Chisda will still hold the individual liable for violating Yom Tov. His sin of cooking food with the intent of eating it after Yom Tov is not reversed later just because guests happened to arrive.

Likewise, if an individual violates Shabbos and cooks food for his personal use, he will be subject to a penalty even if in the end the food was used to feed a critically ill person. [Even Rabba would agree with this *halacha* since, as Tosfos says, the chance of using the food for a critically ill person is remote and is not taken into consideration.]⁹¹

The Meiri, however, writes that Rav Chisda agrees that in the event that guests happened to appear and eat the food on Yom Tov there is no liability for a Yom Tov violation - since, in

retrospect, the food was cooked for Yom Tov use. The Meiri evidently is of the opinion that even according to Rav Chisda intent alone is not sufficient. If in the end, the act turned out to be for a permitted purpose, it is considered, in retrospect, a permitted act.⁹²

Accordingly, there are grounds to suggest that a person who performed a *melacha* on Shabbos might be exempt from a penalty (even though he intended to desecrate Shabbos) - if in the end the product of his *melacha* is used to save the life of a critically ill person - since his deed in retrospect was used for a permitted purpose.⁹³ [See related discussion in Al Hadaf, Menachos סד טז.]

דף מח:

כל זמן שעוסקות בבצק אינו בא לידי חימוץ

The Chachamim (Mishna 48b) say that several women should not begin making *matzos* simultaneously if their oven is too small to accommodate more than one batch of *matzah* at a time (because while waiting to use the oven the dough may begin to leaven). The second woman should not begin kneading until the first woman has finished kneading and has begun to roll her dough (and so on). In this way, the oven would be available for immediate use as soon as each dough is ready.

The Gemara explains that while dough is being worked on it does not leaven (quickly). Therefore, if a person must wait for the oven to become available, he should work with the dough (e.g., beat and roll it) in order to retard the leavening.

The Ritva,⁹⁴ citing the Gemara on 46a which says that it takes eighteen minutes for a dough to become *chametz*, maintains that working with the dough effectively retards leavening for a maximum of eighteen minutes.⁹⁵ The Ritva thus says that a dough can become *chametz* after eighteen minutes even if it is continuously worked on, and a dough that is left idle can become *chametz* in less than eighteen minutes.⁹⁶

The Rambam⁹⁷ takes the opposite approach. He deduces from our Gemara that as long as a dough is being worked on it *never* becomes *chametz*, even if it is worked on all day long.⁹⁸

The eighteen-minute time limit applies to a dough that is left idle.

The Rosh,⁹⁹ while essentially agreeing with the Rambam, qualifies his leniency of leaving a dough idle for eighteen minutes. He maintains that although an idle dough will indeed not become *chametz* for a period of eighteen minutes, this is true only if the dough has not yet been warmed through excessive handling (for, as mentioned on טז טז, heat expedites the leavening process). Once a person has begun working with the *matzah*-dough, it is critical that he continue to work with it constantly, for at that point if the dough is left idle it can become *chametz* immediately.¹⁰⁰

דף מט.

ההולך לשחוט את פסחו ונזכר שיש לו חמץ

• As discussed in the first perek (see ד' ב' ד' ו'), *min haTorah* one can fulfill the *mitzvah* of תשביתו (the obligation to dispose of one's *chametz*) and circumvent the *issur* of בל יראה by performing *bitul* (nullification, i.e., declaring his *chametz* to be as dust of the earth). The sages enacted, however, that in addition to *bitul*, one must also search for *chametz* and dispose of it.

The Mishna (49a) discusses a case of one who is on his way on Erev Pesach to slaughter his *korbon pesach*, or to perform *bris milah*, and remembers that he has *chametz* in his house. If there is insufficient time to return home, dispose of the *chametz*, and return to the *mitzvah*, the Mishna says he should nullify his *chametz* wherever he is and continue on his way to perform the *mitzvah*.

The Maharam Chalavah asserts that the Mishna's ruling applies only before the sixth hour on Erev Pesach when it is still possible to perform *bitul* and fulfill the Torah obligation to rid himself of *chametz*. For such a person (who is on the way to perform a *mitzvah*) the sages waived the rabbinic obligation to physically destroy *chametz* and they permitted him to rely on *bitul*. However, if one does not remember about his *chametz* until the sixth hour, when *bitul* is no longer possible (Gemara 6b), he must return home to destroy his *chametz* - even at the

expense of delaying the *bris* and foregoing his *korbon pesach*. The Maharam Chalavah explains that the *mitzvah* to dispose of one's *chametz* (תשביתו) takes precedence over the other *mitzvos* because it predates them. A person in possession of *chametz* violates תשביתו at midday, whereas a person who neglects to offer a *korbon pesach* or perform *bris milah* is not in violation of any *mitzvah* until the end of the day. [This is also the opinion of the Magen Avraham.¹⁰¹]

The Even HaOzer,¹⁰² disagrees and maintains that the *mitzvah* of *korbon pesach* certainly takes precedence over the *mitzvah* of תשביתו since failure to offer the *korbon pesach* is a *kares*-bearing *issur*, whereas the *mitzvos* of תשביתו and בל יראה are not. Furthermore, he cites Tosfos (29b, ד"ה רב אשי) who asserts that if one discovers that he is in possession of *chametz* on Pesach and he intends to destroy it, he is not in violation of בל יראה. Therefore, even if one can no longer perform *bitul*, he is not in violation of בל יראה as long as he has the intent to return home and destroy the *chametz* immediately after performing the *mitzvah* at hand (even if it is a non *kares*-bearing *issur*).

The Noda B'yehuda¹⁰³ takes issue with the Even Haozer's argument. He points out that the Torah explicitly forbids one to offer a *korbon pesach* while in possession of *chametz* (לא תשחט על חמץ, Sh'mos 34:25). Therefore, even if a person does not have enough time to return home to dispose of his *chametz* and return to his *korbon pesach*, the *mitzvah* of *korbon pesach* cannot override the *issur* of owning *chametz*.¹⁰⁴

דף נ.

מקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערבי פסחים

1] The Mishna says that in a town where the custom is to abstain from working on Erev Pesach before noon, one must follow the custom. The Shulchan Aruch¹⁰⁵ rules that the permissibility of working before noon on Erev Pesach depends on the local custom, but after midday everyone must abstain from work (as the Mishna indicates). [Note: The type of work prohibited on Erev Pesach includes that which is performed for payment, involves a lot of

effort, or requires a professional. However, the type of work that is permitted on *chol hamoed*, such as cooking, carrying and most light household work, is permitted on Erev Pesach as well.¹⁰⁶]

Two reasons are given for the custom to abstain from *melacha* on Erev Pesach:

(a) Rashi explains that there is a concern that one may get preoccupied with his work and neglect some of the many Erev Pesach duties, which include disposing of the *chametz*, baking *matzos* and offering the *korbon pesach*.

(b) Tosfos, citing the Yerushalmi, explains that one is obligated to abstain from *melacha* on a day that he offers a *korbon* because such a day is classified as a (private) festival. Therefore, on Erev Pesach, when everyone's *korbon pesach* is being offered, *melacha* must be avoided. Tosfos explains that once the *issur melacha* was enacted it remains in place forever, even today when we no longer offer the *korbon pesach*.

The Chok Yaakov¹⁰⁷ points out that there is a halachic difference between these two reasons with regard to Erev Pesach that falls on Shabbos. According to Rashi, in such a case the *issur melacha* should be advanced to Friday since one must perform most of his Pesach preparations before Shabbos. However, according to Tosfos there are no grounds to forbid *melacha* on Friday (when Erev Pesach is Shabbos) since the *korbon pesach* is not offered on Friday (but rather on Shabbos).

2] The Maggid Mishna¹⁰⁸ asks why, according to Rashi's reasoning, this practice is limited to Erev Pesach. People should abstain from *melacha* on Erev Succos too, to ensure that they do not neglect to build a Succah.¹⁰⁹

In answer, the Tzlach suggests that Rashi is addressing the practice of abstaining from *melacha* on the morning of Erev Pesach. Rashi agrees that the *issur melacha* in the afternoon (on Erev Pesach) is because the afternoon must be treated as a festival, as the Yerushalmi says. Now, since one is forbidden to perform *melacha* in the afternoon (on Erev Pesach) we are concerned that a person might get very busy in the morning trying to finish all his work before

noon and as a result he might neglect his Pesach preparations. Therefore, they instituted a practice to abstain from *melacha* (even) in the morning.

However, on Erev Succos we are not concerned that one who performs work might neglect his Succos preparations since one has all day to finish his work (and his preparations).

According to the Tzlach's understanding, Rashi would agree with Tosfos that when Erev Pesach falls on Shabbos, *melacha* is permitted on Friday, even though one must prepare for Yom Tov then. Since the *korbon pesach* is not offered on Friday, the *korbon*-related *issur melacha* (in the afternoon) does not apply. Since one has all day to finish his work, we are not concerned he might neglect his Pesach preparations, just as we have no such concern on Erev Succos.

דף נא:

אל ישנה אדם מפני המחלוקת

The Mishna (49a) says that if one travels from a town where the custom is to abstain from *melacha* on Erev Pesach (in the morning) to a town where they do not have such a custom, he is obligated to uphold the custom of his original town and abstain from work. The Gemara (50b) says that the customs accepted by the people in a town are binding even upon their children because the posuk says (Mishlei 1:8) אל תטוש אמך - do the forsake your mother's teachings.

The Mishna says that, in the reverse case where one comes from a town where people work on Erev Pesach (in the morning) and goes to a town where the people abstain from work, he must follow the stringent custom of the second town and abstain from work. This is because one is obligated to follow local customs to avoid *machlokes* - quarreling (אל ישנה אדם (מפני המחלוקת)). [One is required to conform to local custom only in public, where one's actions are noticed and might lead to *machlokes*. However, a visitor may follow the lenient custom of his hometown in private.]¹¹⁰

The Gemara (51b) deduces from the Mishna that the prohibition against departing from local custom pertains not only to stringent customs,

but to lenient ones as well. Even though one is generally required to follow the stringent customs of his hometown, avoiding *machlokes* takes precedence over this requirement.¹¹¹

[Rava explains that this applies only if one's deviation from local custom will be readily noticed. However, if one goes to a city where they work on Erev Pesach and he abstains from work, people will not necessarily take notice of him because they will attribute his idleness to a lack of work. Therefore, explains Rava, the Mishna requires a visitor to uphold his original custom to abstain from work on Erev Pesach even if it is contrary to the local custom.]

The Radvaz¹¹² writes that if one conducts himself stringently and refrains from eating meat that was slaughtered by certain *shochtim* (who have questionable practices), he must take heed not to change from local custom and cause *machlokes* (unless the meat is clearly forbidden according to *halacha*). One who does not want to eat such meat should avoid eating by those townspeople who commonly eat it, because by refusing to eat their meat he might cause *machlokes*.

Similarly, the Bach¹¹³ writes with regard to the *issur* of eating *chodosh* (products made from new wheat, harvested after the sixteenth of Nissan) that a halachic authority who visits a city whose citizens customarily eat *chodosh* (in accordance with the lenient opinion who permits this) should not publicly announce his stringent opinion regarding the prohibition to eat *chodosh* because this will cause *machlokes*. He may, however, personally refrain from eating *chodosh*.¹¹⁴

דף נב.

ביישוב לא עבדנא מפני שינוי המחלוקת

Rav Safra says that if one travels from a place where only one day Yom Tov is observed (i.e., Eretz Yisrael) to a place where two days are observed (*chutz la'aretz*), he is forbidden to perform *melacha* on the second day of Yom Tov because he must adhere to the local custom.

Tosfos comments that such a person is forbidden to perform *melacha* even in private because we are concerned that it will become

publicly known (and will result in *machlokes*). According to Tosfos, performing *melacha* is different from other activities because it is more difficult to conceal [one's practice to perform] *melacha*. Thus, although we learned above that one is permitted to follow the lenient custom of his hometown in private, *melacha* is an exception since it is not easily concealed.

The Baal Hamoer takes a different approach. He explains that the *minhag* (custom) followed in *chutz la'aretz* to observe two days of Yom Tov has more force than an ordinary *minhag* since it is so widespread and is practiced by all people living in *chutz la'aretz*. Therefore, the obligation to observe two days of Yom Tov is binding on a visitor from Eretz Yisrael - even in private.¹¹⁵

The Chacham Tzvi¹¹⁶ uses a similar argument in the reverse case of a resident of *chutz la'aretz* who visits Eretz Yisrael. He argues that since every community in Eretz Yisrael is required to observe only one day Yom Tov, one who comes from *chutz la'aretz* is not bound by the custom of his hometown (because the observance of two days Yom Tov is not a custom which could be instituted in Eretz Yisrael). He rules that in this case, the general rule requiring one to follow the stringent custom of his hometown does not apply and the visitor is permitted to preform *melacha* on the second day of Yom Tov.

The Mishna Berurah¹¹⁷ rules, contrary to the Chacham Tzvi, that a resident of *chutz la'aretz* who visits Eretz Yisrael must observe two days of Yom Tov. However, to avoid *machlokes* he may not daven (the Yom Tov prayers) in public so as not to publicly demonstrate that he is observing Yom Tov on the second day.

דף נג.

מקום שנהגו שלא לאכול עלי בלילי פסחים

1] The Torah (Sh'mos 12:9) commands that the entire *korbon pesach* be roasted at one time, ראשו על כרעיו על קרבו - with its head, feet and insides at its side - in a manner described by the Gemara as מקולס - resembling an armored soldier.

The Mishna says that in some communities there is a custom to abstain from eating roasted meat on Pesach.¹¹⁸ This ban was instituted out of a concern that an onlooker might think that someone has attempted to offer a *korbon pesach* outside the Bais Hamikdash (a sin punishable by *kares*, שחוט חוץ).

Rashi (74a, ד"ה איזה) indicates that this ban is limited to meat that is prepared in the same manner as the *korbon pesach*, i.e., roasted whole as a גדי מקולס - armored goat. However, there is no prohibition to eat meat roasted in pieces. [Moreover, there is no prohibition to eat a roasted calf, even if roasted whole, since the *korbon pesach* must be a goat or sheep.¹¹⁹]

The Gemara relates that there was a prominent Jewish person in Rome, named Todos, who permitted his fellow countrymen to eat גדיים מקולסים (armored goats). However, he was severely condemned by the sages who told him that he was feeding the people [what appeared to be] a *korbon pesach* slaughtered outside the Bais Hamikdash.

The Rambam¹²⁰ and the Rosh¹²¹ assert, contrary to Rashi, that the ban on eating גדיים מקולסים is universal, and it is not subject to local custom. [Therefore, Todos was criticized for permitting it.¹²²] Our Mishna refers to a custom instituted by some communities whereby they extended this ban to all methods of roasting, even if roasted in pieces.

The Tur,¹²³ citing the Yerushalmi, adds that the proponents of this custom would abstain not only from eating roasted goat and lamb, but even from roasted beef and fowl (even though the *korbon pesach* must be a goat or a sheep).

The Tur says that this is the prevailing custom in Germany - to abstain from all roasted meat on the night of Pesach. The Magen Avraham, citing the Levush,¹²⁴ adds that this custom is followed in all European communities. Furthermore, he says that one should abstain even from pot roast (i.e., meat cooked in its own fat without water).

2] אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח

In a related *halacha*, Rav Yehuda says in the name of Rav that it is forbidden for one to

say, "This meat is for Pesach," because when one says this it gives the appearance as though he is eating a *korbon* [which was slaughtered] outside of the Bais Hamikdash.

Tosfos explains that people might think that the meat comes from an animal that was designated as a *korbon pesach* (when it was

alive). Eating from such a *korbon pesach* which was slaughtered outside the Bais Hamikdash is a *kares*-bearing *issur* (שחוטאי חוץ). According to this explanation, Rav Yehuda's *halacha* applies only to meat of an animal which is valid for a *korbon pesach* (i.e., sheep and goats).¹²⁵

Rashi explains that the statement, "This meat is for Pesach," could be understood as designating the worth of the meat for [the purchase of] a *korbon pesach*. Such meat acquires sanctity (becomes *hekdes*) and may not be eaten until it is redeemed, and the redemption money must be used to purchase a *korbon pesach*.

According to this explanation, Rav Yehuda's *halacha* applies not only to goat and sheep meat, but even to fowl and fish, because these foods could also acquire sanctity if they are designated for the purchase of a *korbon*.¹²⁶ Consequently, when discussing Pesach shopping, one should be careful to speak of food "for Yom Tov," rather than food "for Pesach."¹²⁷

בהמים, משא"כ כזית מצה חשבינן גם המים בתוך השיעור, ולפי"ז אולי לא קשה כ"כ לצמצם כיון דכזית טבל גדול יותר מכזית מצה).
דף לו 8 ע' שו"ע סי' תשי"ב סעי' א-ד וברמ"א שם סעיף ד' החמיר שלא ללוש במי פירות או ביצים כי אם בשעה"ד לצורך חולה או זקן.
9 שלטה"ג כאן (דף יא: בדפי הרי"ף אות ב') הביא תוספתא זו, ומובא גם בחק יעקב או"ח סימן תשי"א סק"ח (ועיי' בתוספתא ובחק יעקב בענין אי חוששין בו גם משום איסור חמץ ודילמא אסורין כל שבעה).
10 ח"א סימן ק"ה (ועיקר שאלתו הוא אם צריך לחשוש בו משום חמץ).
11 וכ"כ הגהות מהר"ם על או"ח סימן תשי"א סק"ב, וכתב השמ"ב דתנור חשמל אינו דומה לחמה משום דהחסרון בחמה משום דאין דרך בישול ואפייה בכך משא"כ בחמה (ועיי' בי"על הדף"י על מסכת שבת דף ל"ט מש"כ בשם האג"מ בענין מבשל בשבת בתנור. microwave
12 מהר"ם שיק על המצוות ריש מצוה י' בשם רבו החת"ס.
13 כמש"כ הרמ"א בהל' פסח ריש סימן תני"ג בשם המהר"ל דהמנהג ליקח לכתחילה חטים (והמשני"ב הביא בשם אחרונים משום דחטים תניב לאדם ביותר ואיכא בזה משום הידור מצוה, והמהר"ם שיק הביא בשם החמד משה משום דחטים קדים בקרא, והביא התבו"ש דס"ל דטעם קדים בקרא לא שייך כאן).
14 המהר"ם שיק כתב בשם רבו דאין לעשות מצות מקמח שעורים משום ד"איתא בספרים דקמח שעורים קשה לשכחה" (ולא הביא המהר"ל), וכתבתי באופן אחר קצת ע"פ גירסת עין יעקב שם בהוריות.
דף לח 15 סימן י"ח.
16 ע' רמב"ם פ"ו מהל' חו"מ ה"ז (מובא ברא"ש שם) שג"כ פסק דאין אדם יוצא במצה גזולה אולם משמע שם דהטעם משום מצוה הבאה בעבירה (והוא ע"פ הירושלמי, ע"ש במ"מ, וע' בקר"ע על הרא"ש אות פ').
17 מובא ברבינו מנוח על הרמב"ם פ"ו מהל' חו"מ ה"ז וכן כתב החק יעקב בסימן תני"ד סוף סק"ה.
18 סימן תני"ד ס"ק ט"ו.
19 דכן קיי"ל בחו"מ סימן ק"ץ סעיף י"ז דאם המוכר נפיק אחריו לזו"ז ומדחהו בלך ושוב אינו קונה.
20 רש"י שם בברכות פ"י כאילו גוזל להקב"ה "את הברכה", ובמהרש"א שם בח"א פ"י שגוזל את הקב"ה פירותיו משום דקודם הברכה עדיין לא נתן הארץ לבני אדם (כדאיתא שם בדף לה.) ואין לאדם רשות בה.
21 סימן שפ"א.
22 סוכה דף לה. ד"ה שם בגמ' אתיא לחם לחם.
23 בתשובות והנהגות (להג' ר' משה שטרנבוך שליט"א) ח"ב או"ח סוף סימן ר"מ כתב בשם ה"שבט סופר"י שדרש בשבת הגדול לזוהר בכך, וכן

דף לו 1 ע' ריטב"א שכתב דאין הלכה כמשנתנו משום דלא קיי"ל כר"ש אלא כחכמים דס"ל דשפיר חל איסור חמץ על טבל ולכך אפשר לצאת במצת של טבל, אולם ע' רמב"ם פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"ז דפסק כתנא דמתני' דאין יוצאין במצה של טבל, ועיי' בקרית ספר ובהג' הרמ"ד שם בגליון הרמב"ם דמבארין טעמא דהרמב"ם משום "מצוה הבאה בעבירה" כמש"כ רש"י בדף לה: ד"ה טבול, וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשניות על נדרים פרק ב' מ"ב [אולם ע' בלחם משנה שכתב דרמב"ם פוסל מצה של טבל משום דפוסק כר"ש, וע' רע"א שם על הגליון שתמה עליו], וע' אבני"ז או"ח סימן שע"ח שמבאר דטבול מדרבנן לא שייך טעמא דרב ששת דלא תאכל עליו חמץ משום דאיסור תורה של חמץ שפיר חל על איסור טבל דרבנן, וכ"כ שער המלך פ"ו חמץ ומצה ה"א, וממילא מוכרח היה רש"י לטעם נוסף משום מצוה הבאה בעבירה (אולם ע' תוס' לקמן דף קיד: ד"ה אכלן) [ועיי' במאירי שם כ' דאע"ג דמסיק הגמ' דמחורתא כרב ששת, מ"מ להלכה לא קיי"ל כן אלא כרבינא דס"ל דאפי' לדעת חכמים ממעטינן מצה של טבל דצריכין מצה שאין איסורו אלא משום בל תאכל חמץ בלבד, ע"ש].
2 וכן הביא משו"ת "משכנות הרועים" סימן כ"ב דנקט דלא שייך איסור חמץ על מן וממילא אינו בקום אכול מצה, והביא גם מגליוני הש"ס להגר"י ענגיל עמ"ס יומא דף עה. דמסתפק אם היו יכולים לטעום טעם מאכלות אסורות במן.
3 שו"ת משכנות הרועים סימן כ"ב, מובא במגדים חדשים עמ"ס ברכות שם, והביא שם תירץ זה גם בשם שו"ת חדות יעקב ח"ב סימן כ"ו בשם האדמו"ר מגור.
4 ודבר זה קשה בפרט לפי מש"כ רש"י (שהבאנו לעיל) להדיא בדף לה: דאינו יוצא במצה של טבל הטבול מדרבנן משום "מצוה הבאה בעבירה", והנה ע' חידושי רמב"ן כאן (בסוף הדיבור) שר"ל דמצהב"ע אינו אלא פסול דרבנן.
5 ע' "מקראי קודש" שדן אי מצה הנעשה ממן חסר בתנאי "גדולי קרקע" דבענין אצל מצה כדמבאר בדף לט: ("ימה מצה גדולי קרקע וכו',").
6 סימן צ"ו.
7 לפי השג"א כיון דלא קיי"ל כרב ששת מותר לאכול מצה של טבל (שניטלה תרומתו, או מצה של חדש) כשליכא אחר משום דאמרין עשה דוחה ל"ת, אולם הלך טוב כלל י"ב אות ה' הביא משו"ת הרי"ם דלא סמכין על עדל"ת דא"א לצמצם וחיישנין שיאכל משהו יותר מכזית, וע' מש"כ בזה הקהל"י כאן סימן כ"ט, ועיי' מש"כ בשו"ת חת"ס או"ח סימן קל"ז, וע' בגליוני הש"ס דמצד דכזית טבל לא משערינן אלא בקמח ולא

בקונטרס "גרגרים בראש אמיר" סימן ו' הביא בשם הרי אליהו דושניצר (רי"ם בכפר סידים) שהזהיר הבחורי ישיבה על כך קודם פסח שכל אחד יבלין לזכות במצה של אביו ולא לבסוף ע"ז שיש לו רשות לאכול. (24) ומבאר שם דאולי העולם סומכין על דעת הרא"ש שהתיר לקדש בטבעת שאולה (ששאל אדם ע"מ לקדש בו) דסמכין דהקנה לו הטבעת באופן המועיל כדי שיוכל לקדש בו (וכן קיי"ל בשו"ע אבה"ע סימן כ"ח סעיף י"ט), וה"ה כאן בענין נותן המצות האורחים להאורחים באופן המועיל למצוה (ויש להעיר דמ"מ חייב האורחים לעשות מעשה קנין בהמצות ושיהיה להם דעת קנין), וכעין זה כתב גם השמ"ב כאן ומציין הא דמציונו באו"ח סימן תרנ"ח ס"ט בענין שותפין שקנו לולב בהדדי דתלפין שהיו דעתן של כ"א שקנו הלולב לחבירו מתנה ע"מ להחזיר כדי לצאת בו [וקצת צ"ב למה לא הביא השפ"א הא דפסק הרמ"א שם באבה"ע סימן כ"ח סעיף י"ז (מובא ב"על הדף" לעיל בדף כ"ט) דאורח שמקדש אשה בחלקו ה"ז מקודשת, דלפ"ז אתי שפיר המנהג העולם בלי פקפוק, אלא עדיין כי לעינין אב"מ צריכין האורחים שיכוונו להדיא לקנות המצה, ולפי שיטת התוס' (לעיל בדף כ"ט). ודאי אתי שפיר דמשמע דס"ל דכל אורח קונה ממילא האוכל שנותנין לו אף בלי כוונה (ולעולם הוי שלו עכ"פ בשעת שאוכלו), וכך מסיק באמרי בינה דיני פסח סימן כג. (25) וצ"ב סימן קס"ז, סומב ספ"ר "חשוקי חמד" ע"מ פסחים (היוצא לאור מחדש מהרב יצחק זילברשטיין שליט"א).

ל"ט

(26) כ"כ הח"צ סימן קי"ט, מובא במשנ"ב סימן תע"ג ס"ק ל"ד, ועי' ח"א ככל ק"ל סי' שמעורר החזרת (דהיינו ה"שלאטין") שאוכלין בארץ ישראל יש להן עלים גדולים משא"כ במדינתנו יש להן עלין קטנים (וכתב שאין לדקדק ע"ז כי במדינתנו הן עדיין בתחילת הצמיחה). (27) סוף סימן קכ"ד (ד"ה ל"ט א'). (28) ג' דבר שמואל ששהבין מתוך דברי החזו"א שכן הוא דעת החכם צבי בסימן קי"ט דחזרת מתוק פסול, אולם באמת דבר זה לא נזכר בח"צ ועי' חק יעקב סימן תע"ג ס"ק י"ח ר"ל דאפי' אם החזרת מתוק מ"מ צ"ל שיש מרירות קצת [בכל החזרת אפי' המתוקים] (ולפ"ז מיושב קושית החזו"א).

(29) הבי"ב בא למפרש למה השמיט הרמב"ם הא דא"ר אושעיא דמצוה בחזרת, וז"ל אולי הרמב"ם מפרש מצוה נמי בחזרת אפי' שהיא מתוקה ואין בה מרירות עכ"ל (מדויק לכשר למרור אפי' בשעה שהוא מתוק). (30) כן פסק בשו"ע הגר"ז סימן תע"ג ס"ל וכ"כ ח"י אדם ככל ק"ל סק"ג, ועי' בקשי"ע סימן קי"ח ס"ג שכתב דחזרת נקרא מרור לפי כששוהה בקרקע נעשה הקלח מר - משמע להדיא הדעלים כשרים למרור אפי' דרך הקלח נעשה מר (כמש"כ החינוך) (וגם משמע דא"צ להשהות בקרקע כלל). (31) מצוה שפ"א.

דף מ (32) עי' רש"י שפ"י שהיה ניכר בו שלא החמיצה, ועי' ברא"ש סימן כ"ו שהסכים לרש"י אבל הביא אחרים שפירשו שאינו מותר א"כ לשה הנכרים הבצק בפנינו (וכ"כ הר"ח, מובא בח"י רמב"ן ושאר ראשונים כאן).

(33) עי' בספר "דף על הדף" בענין מצה הנאכלת עם המרור (ועם הקר"פ) האם דינו כמו כזית ראשונה, או דילמא לא בעינן מצה שמורה לזה. (34) עי' שו"ת חת"ס או"ח סימן קכ"ח שדן על מה שנוהגין לקצור חטים למצה ע"י נכרים דאף שישראל עומד ע"ג מ"מ לכאן חסר בדין לשמה להרבה פוסקים, ועי' בלקוטי הערות על החת"ס שם בשם הנו"ב ואב"י ועוד פוסקים ד"ל דאף אם בענין שמורה משעת קצירה כשיטת הרי"ף היינו **תיכף אחר** קצירה ולא בשעת קצירה עצמה.

(35) סימן כ"ו.

(36) סימן תנ"ג ס"ק י"ג.

(37) סימן תנ"ד ס"ק כ"א.

(38) עי' רמב"ם פ"ה מהל' חומ"צ ה"ח וט' דמשמע דבעינן שמירה משעת קצירה, וכעין זה ברי"ף כאן.

(39) סימן תנ"ג סק"י, מובא בב"ה"ל שם סעיף ד' ד"ה טוב.

(40) שם [עי' ערוה"ש שם בסימן תנ"ג ס"ק י"ח י"ט וכי' שמורא דיש ב' מיני שימור, שימור לשם מצות מצה (ושימור זה לא שייך אלא לגבי מצות מצוה בלבד), ויש שימור ממים (ושימור זה שייך למצות כל ז', לפי דעת הרי"ף והרמב"ם)].

(41) מ"ת או"ח סימן ע"ט (וכתב כן גם בדעת הרי"ף).

(42) פ"ה מהל' חומ"מ ה"ט.

(43) והוסיף דלא מסתבר לומר דבאמת אסור לישראל לאכול מצה שאינו שמור שקנה מוכרי ומ"מ חושש שיקנה ישראל חטים שטבעו בנהר מהוכרי שלא ע"מ לאכול בפסח ויעבור על אסור בל יראה.

(44) וצ"ע למה צריך ראייה לזה, הרי כן מוכח להדיא ברמב"ם סוף הלכות חומ"מ פ"ח הלכה י"ג שמבואר שם דמי שאין לו מצה משומרת אלא כזית מותר לאכול מצה שאינה משומרת כל הלילה ויאכל הכזית מצה משומרת לבסוף, מוכח דמותר לאכול מצה שאינה משומרת בשאר ימי הפסח עכ"פ בדיעבד כשאין לו מצה אחרת, וכ"כ המ"מ, ותימה על הערוך השולחן שרי"ל בדעת הרמב"ם דאסור אפי' בדיעבד (וכי' הערוה"ש דמי שאין לו מצה משומרת משעת קצירה כלל, יאכל כזית מצה שאינה שמורה למצה של מצוה כיון דין שימור אלא דרבנן אבל אסור לאכול עוד מצה בשאר ימי הפסח, וכעין זה כתב בח"י הריטב"א כאן

סוד"ה איתביה בענין מי שאין לו קמח השמור משעת טחינה) - ובענין הלכה למעשה עי' משנ"ב סימן תנ"ג ס"ק כ"ה.

דף מא (45) ז"ל הגמ' מ"ש בשבת דתולדות אש בעינן פסח נמי תולדות אש בעינן, והעירו המפרשים דאולי שבת שאני דבעינן דומיא דמלאכת המשכן, עי' מש"כ בזה האגלי טל מלאכת אופה (סימן מ"ד) ונוב"י יו"ד סימן מ"ג ועי' אג"מ או"ח ח"ג סימן נ"ב, ועי' דבר שמואל כאן.

(46) וצ"ע מאי קמ"ל כיון דעל חי נמי חייב על כי אם צלי אש, עי' מהרש"ל דף מא: על תוד"ה איכא דר"ל בדעת ר"ח דעל פסח חי אינו חייב משום כי אם צלי אש, ועי' בשו"ת בית יצחק ח"א ס"כ שהשואל שם ר"ל דקמ"ל דחייב אפי' אם צלא אח"כ, ועי' מש"כ הבית יצחק בזה, ועי' במנח"ח מצוה ז' מש"כ בזה.

(47) מלאכת אופה (עמוד ש"ב אות ב' בדפוס חדש שנת תשנ"ה), הביא שם הקושיא בשם איש אחד, ובהג"י מראה כהן הביא הקושיא בשם גדול אחד חכם מחממי ירושלים עה"ק.

(48) והעיר העורך של קובץ "אור ישראל" דשייך למשוך החמי טבריה לירושלים ע"י צינור של ברזל מתחת לארץ (כמו שעושין היום בכל מקום) וע"י צינור כזה שייך בישול מה"ת כ"ז שמים מחוברים למקורן והן עדיין רותחין, דחשוב כעירוי כלי ראשון כדאיתא ברמ"א יו"ד סימן צ"ב ס"ז בשם תר"ד. (49) על חומ"מ דרוש י"א.

(50) אולם האגלי טל נקט דאין אסור כי אם צלי אש חל על אסור יוצא ועוד הקי' מתוסי' בעמוד ב' שכי' דאין בו אלא עשה ולית ביה מלקות, והמראה כהן נקט דאין שייך אסור כי אם צלי אש אלא על פסח כשר (והוכיח כן מהא דדרשינן בעמוד ב' דהאוכל פסח נא מבעוד יום אינו לוקה דרק בשעה שישנו בקום אכול צלי ישנו בבל תאכל נא), וכתב הילקוט המאירי כאן דהגאון מוזאבנא בספר יד שלום האריך בענין זה.

(51) בספר מנחת התמיד פרק א' אות כ"ו [לע ספר "עולת התמיד" על מסכת תמיד (לבעל מח"ס שו"ת "ערוגת הבושם") להר"י ר' משה גרינוואלד זצ"ל נכד בעל ערוגת הבושם] הביא תירוץ זו בשם אביו הר"ג ר' יקותיאל יהודה ז"ל אב"ד יארע. (52) יו"ד סימן צ"ב סק"ל.

(53) וכן תירץ האגלי טל הנ"ל ומבאר דאפי' דבשר שור אינו מתבשל בכלי ראשון שאינו על האש, שאני בשר כשבים דרכין ושפיר מתבשל בכלי ראשון (אולם הביא שם דהרשב"א לא ס"ל הכן).

(54) כלו ע"י רותחים כזה ודאי מתבשל בשר הפסח (אפי' לדעת הרשב"א) [ועי' עוד שמע"ד לתרץ דאירי בפסח שני שהקריב על במת יחיד בטבריא, אבל הביא בשם המל"מ פ"א מהל' קר"פ ה"ג דאין מקריבין פסח שני בבמה קטנה כמו דאין מקריבין פסח ראשון בבמה (כדמבואר בזבחים ע"י קי"ז וברמב"ם שם דכל המקריב את הפסח בבמת יחיד לוקה), וקצת תימה על האגלי טל [כיון דנחית לשעת היתר במות] למה לא תירץ כהמראה כהן דאירי בפסח ראשון שהקריב בבמה גדולה ואכלו בטבריא].

(55) בהגהות על הש"ס כאן (עמוד לה בסוף ש"ס וילנא).

(56) חלק א' סוף סימן כ'.

(57) וכתב דזהו כוונת רש"י ד"ה חמי שפי' מעיינות רותחין, ור"ל דכל מעיינות רותחין קרי ליה חז"ל חמי טבריה, וכיוון לזה השמ"ב כאן.

(58) והביא הגמ' לעיל בדף ח: - מפני מה אין חמי טבריה בירושלים כדי שלא יעלו לרגל שלא לשמה כדי ליהנות מהחמי טבריה שבירושלים, ור"ל עפ"י דלעתיד לבה בימות המשיח כשנוכה למלא כל הארץ דעה תו ליכא למיחש לשלא לשמה ואז יהיה מעיינות חמין גם בירושלים, ועי' ב"בניהו" לעיל בדף ח: , וכן עי' בחידושי הגר"ז יוסקוביץ ח"ג עמוד קכ"ג, מובא כאן בספר "דף על הדף" הנדפס מחדש.

דף מב (59) אולם עי' מהר"ם חאלוהו כאן.

(60) יראים השלם סימן נב, מובא בבית יוסף ריש סימן תנ"ה.

(61) ועי' בהמשך דברי הבי"ב שמבאר דלדעת היראים אם שאב המים אחר תחילת הלילה או אם שאבן ביום פסולן לעולם (וצ"ב), והבי"ב הקשה כמה קושית ע"ז.

(62) סימן רכ"א (מובא בבית יוסף שם בשם רבנו יחיאל).

(63) סימן תנ"ה סעיף א' וב' (עי' ובמשנ"ב הרבה פרטים בזה, ובדיעבד אם לש במים שלא לנו פסק הרמ"א שם בסעיף ג' דיש להתיר).

דף מג (64) עי' מג"א ריש סימן תמ"ב דמבאר דחמץ נוקשה ודאי ראוי לאכילה אלא דנאכל ע"י הדחק [ועי' רש"י ד"ה שיאור שכתב דשיאור נחשב כנוקשה כיון דלא החמץ כ"צ ממילא אינו ראוי לאכילה, אולם המאירי משמע דנחשב כנוקשה אפי' דראוי לאכילה משום שלא החמץ כ"צ וכ"כ בשו"ת ריב"ש סימן ג', ועי' קהל"י סימן ל"ד וברכת אברהם].

(65) והכלי או האוכל מצטרפו לכזית אחד, וצ"ל לכאן דעסקין באופן שיש טעם חמץ בהתערבות ולכן אינו בטל וכן כ' המאירי דמשנתנו איירי שטעם חמץ ניכר בהתערבות וכ"כ הראב"ה סימן ת"כ (אולם עי' טור סימן תמ"ב שמשמע דעסקין כשאין בתערבות טעם חמץ).

(66) עי' ר"ן ריש פירקין ד"ה אלו שכתב סברא זו בענין תערובות חמץ דכיון דלא בטל החמץ אית לך למימר דעובר על ב"י.

(67) וממילא ר"ל דאפי' לחכמים דפליג על תנא דמתני' וס"ל דאין לוקין על נוקשה וחמץ ע"י תערובות, לדעת רש"י הם מודין דמ"מ יש בהן משום בל יראה דל"צ ריבוי על זה.

דף מד (68) עי' משנ"ב תרי"ח ס"ק כ"א.

69) כתב הר"ף לדעת חכמים אין לוקין על תערוכות חמץ אבל איסורא איכא, ועי' רי"ן ש"י דאם לא בטל החמץ בתערוכות (כגון שיש בו כדי תניית טעם) אז אסור מן התורה מטעם חצי שיעור, ואל"ה אסור מדרבנן, ועי' ריטב"א שהביא י"א דלא שייך איסור דאין של חצי שיעור ששאוכלו ע"י תערוכות וממילא אינו אסור אלא מדרבנן, ועי' טור סימן תמ"ב ש"כ בדעת הר"ף דאריירי בלתיכא טעם חמץ בהתערבות ולכך אינו אסור אלא מדרבנן (וכ"כ הגר"ם בהקדמתו להל"י פסח).

70) כן מבואר ברש"י כאן וברמב"ם פ"א מהל' חומ"צ ה"ו דאינו חייב אכ"כ אוכל כזית מן החמץ תוך זמן כדי אכ"כ, ועי' חו"א טבול יום סימן ג' שקי"ו שמדייק בדברי הרמב"ם פט"ו ממאכ"א הי"ג דכל שאין בהתערבות כזית חמץ בכדי אכ"כ פטור אפי' אם אכלו בכח יפה ובמהירות באופן שגמר כזית שלם תוך זמן כדי אכ"כ משום דבטל האיסור (ועי' משי"כ הקה"ל"י כאן סימן ל"ה), ועי' ר"א"ש (חולין פרק גיד הנשה סימן ל"ז, מובא בפני"א כאן) בשם ר' חיים כהן דס"ל דכל מקום שיש בתערובת שיעור כזית בכדי אכ"כ מיקרי טעמו וממשו ולא בטל וחייב אפי' אם לא אכל אלא כזית מן התערובות (ועי' ח"י ר' חיים הלוי על הרמב"ם ה"ל מאכ"א פט"ו ה"א).

71) בהשגותיו לספר המצוות ל"ת קצ"ח.

72) פ"א מהל' חומ"צ ה"ו.

73) שם (בסוף דבריו).

74) כל"ו למסקנת הגמ' גם חכמים מודים ל"רא שיש ילפותא מקרא כל מחמצת לא תאכלו, ולא פליגי חכמים ור"א אלא לענין איהו דין ילפינן מיניה, לדעת ר"א ילפינן מיניה דחמץ וע"י תערובות אסור בכל אופן אפי' כשאינו אוכל אלא כזית מן התערובות (ולית ביה כזית חמץ בכדי אכ"כ), ולדעת חכמים לא ילפינן מיניה אלא כשיש כזית בכדי אכ"כ, וכן נקט בהביאור הגר"א בסימן תנ"ג.

75) (ולפ"ז) גם בתערובות של שאר איסורים ליכא כרת אע"ג דאכל כזית בכדאכ"כ) וע"ש בכ"ס"מ שהאר"ך בביאורים אחרים בהרמב"ם, וע"ש במ"מ ובלח"מ שם.

דף מה

76) הגמ' שם בביצה דף ז' : [וכן במכילתא שמות (מובא ברש"י עה"ת שמות יב-יט)] מבאר דרז"כ למיכתב שאור משום דאינו ראוי לאכילה, וגם צריכי למיכתב חמץ משום דאין חמוצו קשה, והוציא הר"ן משם דהתורה אסרה שאור אע"ג דאינו ראוי לאכילה משום דחמוצו קשה.

77) בהשגותיו על הרמב"ם פ"א ה"ב מהל' חומ"צ.

78) וכן משמע בתוספתא פ"א דביצה דביצה - מאמתי קרוי שאור משיפסול מלאכול כלל, מבואר דחייב על שאור אע"ג דבפסול מאכילת כלל.

79) סימן ל"ה ד"ה והרמב"ם.

80) ח"י סימן ה' אות ב'.

דף נו (81) הל' חומ"צ פ"ה ה"ג וי"ד.

82) סימן תנ"ט ס"ב.

83) בהשגותיו על הרמב"ם שם בפ"ה מהל' חומ"צ.

84) סימן ת"ר, וכ"כ הרא"ש סוף פרק כל שעה - שאין נכון ללוש קרוב לתנור מפני חום האש.

85) עי' שו"ע סימן תנ"ט ס"א, ועי' משנ"ב שם שקי"ו לענין בדיעבד.

דף נז (86) ז"ל תוס' סוד"ה רבה - אי"כ בטלת כל מלאכת שבת וכו', ולכאן לשון "כל" לאו דוקא, דקשה לצ"ח לגבי כל מלאכה ומלאכה שיהא ראוי לחולה בשבת (כגון לאכול אריגה וכתובה וכדומה).

87) עי' חמדת שלמה או"ח סימן כ"ב (מובא בדבר שמואל) דמחלק בין ביטול ביו"ט להוי "הותרה למר"י ולכך שייך הואיל, משא"כ פיקוח נפש בשבת דאינו אלא דחוי, וכעין זה טען החו"א כאן (מובא בש"מ) דביטול ביו"ט לא חייל עליה שם איסור מלאכה, ע"ש, וכן עי' ב"אגודת אוזוב" (לאביו של האבני נור) על סוגיא דהואיל.

88) עי' שו"ת חת"ס או"ח סו"ס ע"ט דנקט הגרע"א דמותר לבשל פירות יבשים ורואנטיס ביו"ט ב'י פסח כדי לאכלם למחר באחרון של פסח שחל בשבת אף דמנהגם היה שלא לאכול פירות אלו עד יום אחרון של פסח, משום דפירות אלו לא אסרו על חולה שאין בו סכנה, והולך שאין בו סכנה שכיח, וע"ש בחת"ס שחולק וס"ל דאסור דלא שכיח שיזדמן חולה שיש בו סכנה הצורך דוקא פירות אלו (ס"ל דאין כוונת תוס' כאן דדוקא חולה שיש בו סכנה לא שכיח, אלא כוונתו דאף אם יש בעיר חולה שיש בו סכנה מ"מ לא שכיח שיצטרך לאכול דוקא מאכל זו שהוא מבשל היום).

89) קובץ שיעורים כאן אות קצ"ג.

90) לכא"ו ר"ל ד"א ד"א ליחשב המעשה מצד עצמה למעשה איסור בהחלט כיון דתלוי בביאת אורחין לבסוף (אף שאינו מתכוין לזה, דלא אזלינן בתר מחשבתו), ולכך אף אם לבסוף לא באו אורחים א"א לחייבו מלקות כיון דבשעת מעשה לא היה מעשה איסור בהחלט ולא אמרינן איגלאי מילתא למפרע (וצ"ל דזהו סברא להתיר מעשה זו לכתחילה דמבואר בסוגיא כאן דסברת הואיל הוי סברא להתיר ביטול מיו"ט לחול לכתחילה מדא"י, ולא רק סברא לפטרו ממלקות).

91) וכן משמע במהר"ם חלואה דקאמר "לערב (אם לא בא אורחים) איגלאי מילתא למפרע דבאיסור נעשה" עכ"ל, ולכא"ו מבואר דאם באו אורחים לבסוף לא שייך לחייבו (ולא משמע דקאמר זאת דוקא לדעת רבה).

92) [כתבתי זאת ע"פ משי"כ ר' אהרן דרבה יודה להא דאמר ר' יוסף (במנחות דף סד.) דהשוטת ב'י תמידין בשבת חייב אפי' אם נשפך דם הראשון כיון דשפיתך דם לא שכיחי במקדש, וביאר דכו"ע מודה דלא אמרינן איגלאי מילתא למפרע, וס"ל דכל היכי דלא שכיח שיבא לידי היתר כו"ע מודה דחשוב מעשה עבירה.]

93) עי' בקובץ הערות שם שהביא דברי המאירי והקשה עליו מסוגיא דמנחות דף סד. סד. דמבואר דהשוטת ב'י תמידין חייב אפי' אם אח"כ נשפך דם הראשון וצריכין לשנע, ולא אמרינן אגלאי מילתא למפרע ששחיתת השני היתה לצורך, ועי' משי"כ בשיעורי הגר"ש רובסקי כאן בזה, וע"ש באמרי בינה ה"ל יו"ט סימן ג' ד"ה ודע שדן בענין זה ומסיק ע"פ הסוגיא שם במנחות (בענין פרש מצודה להעלות גדים והעלה תינוק) דאולי תלוי אם החולה כבר היה בעולם בשעת מלאכה או נחלה אח"כ, ע"ש, וע"ש בדבר שמואל כאן, וע"ש ביד דוד שם במנחות.

דף מח

94) עי' ריטב"א כאן ולעיל דף נו. ד"ה אין.

95) הריטב"א בדף נו. כתב דאם שהה כשיעור מיל אפי' על ידי עסק אסורה, אולם כאן הקיל הריטב"א שלא לאסור העיסה בדיעבד אם עסק בה יותר משיעור מיל.

96) עי' לעיל בדף נו. שמבאר דאין לאסור העיסה בלי עסק מיד, דזה א"א אבל הזהירו שתעשה האשה כל מה דאפשר שלא לשהות העיסה (וע"ש בר"ן בשם יש מפרשים).

97) פרק ה' מהל' חומ"צ ה"י"ג.

98) עי' ביאור הגר"א בסימן תנ"ט שהביא רא"י להרמב"ם דכשמתעסקין בהעיסה אפי' כל היום כולו אינו מחמץ מגמ' לעיל בדף לט: קמוח שנפל לתוכו דלף אפי' כל היום כולו אינו בא לידי חמוץ, אולם עי' מהר"ם חלואה שם בדף לט: ש"כ דשאני דלף שצמץ העיסה משא"כ עסק שמחמם העיסה.

99) שו"ת הרא"ש כלל י"ד (ונוכר כאן ברא"ש שהכחיתו בשם הגאונים, ע"ש שדן לפ"ז האם לאסור הלש בעיסה גדולה שא"א לעסוק בכולה כאחת).

100) והחמיר השו"ע בסימן תנ"ט ס"ב כהרא"ש, וע"ש בביאור הלכה ד"ה ואחר, וגם הקיל כדברי הרמב"ם דכל זמן שמתעסקים בו אפי' כל היום אינו מחמץ, אולם ע"ש בחק יעקב בשם הבי"ח דלכתחילה יש לחוש לשיטת הרא"ש? (מובא בשלטי גבורים) ש"כ ע"פ הירושלמי דאפי' ע"י עסק לא ישהה העיסה יותר משיעור ד' מילין.

דף מט

101) סימן תמ"ד ס"ק י"א (ומבאר המג"א דתשבתו חמיר טפי משום שעובר עליו בכל שעה משא"כ מילה ואינך), מובא במשנ"ב שם ס"ק כ"ט, וע"ש בשער הציון שם האלה רבה שמקיל בשעה שישת כיון שאיסורה אז אינו אלא מדרבנן, וכן ע"ש בשע"צ שם אחרונים מה שהעירו על דברי המג"א.

102) שם בסימן תמ"ד ס"ז (נדפס בסוף השו"ע).

103) בצל"ח כאן (עי' בשיעורי הגר"ש רובסקי עמוד 87).

104) וע"ש בשו"ת מהר"י אסאד או"ח סימן קכ"ב לענין מילה שלא בזמנה אי עובר בכל רגע ורגע, וכן עי' בשו"ת מהר"ש ח"ח ס"ר.

דף נ

105) או"ח סימן תס"ח ס"ג.

106) משנ"ב שם ס"ק ז' בשם אחרונים (ויש לדון אי גם בזמן המקדש היו מותרין בכל מלאכות אלו בזמן הקרבת הפסח אליבא לאלו הסוברין דאיסור מלאכה בשעת הקרבת קרבן מן התורה).

107) שם, מובא בב"ה"ל שם (וע"ש בח"י שמסיק כעין משי"כ הצל"ח דרש"י מודה לתוס' דהאיסור מלאכה אחר חצות אינו אלא משום הירושלמי, ולא פליגי אלא בטעם איסור מלאכה קודם חצות, וכ"כ האור חוש, אולם ברבינו דוד מבואר שהבין דברי רש"י כמו שנקט המ"מ, דנותן טעם גם לאיסור מלאכה אחר חצות).

108) ה"ל יו"ט פ"ח הלכה י"ח.

109) ועי' תוס' יו"ט כאן שתי' דהזריזין עושין הסוכה מיד אחר יו"ט (כמש"כ הרמ"א בסימן תרכ"ה).

דף נא

110) עי' גמ' דף נא. ובשו"ע סימן תס"ח ס"ד.

111) כ"ז לפי רבא (דק"י"ל כוותיה) אבל לפי אב"י לא קאי הכלל אל ישנה מפני המחלוקת אלא ארישא בענין ההולך ממקום שיש להם מנהג להקל למקום שיש להם מנהג להחמיר.

112) ח"ד סימן רצ"ו, מובא בשמ"ב כאן.

113) יו"ד סוף סימן רצ"ג.

114) נצ"ב למה אין חוששין למחלוקת אפי' במי שמחמיר רק לעצמו (אם הוא לפני אחרים), והנה עי' תוס' תוס' דף נב. ד"ה ממקום שכתב (בתי"ר ראשון) דכשיש לו ח"י"ד דאורייתא לנהוג כמנהג המקום שיצא משם אז אין היתר שלא לשנות מפני המחלוקת, ולפ"ז י"ל דכיון דחשש חדש הוא חשש דאין אין חוששין למחלוקת, אולם יש לדון בזה דתוס' איירי במקום שיש ודאי חיוב דאין אבל במקום חשש איסור דאין צ"ע אי צריך לנהוג כמנהג המקום. ומשמע בתוס' דמותר לעבור על איסור דרבנן כדי שלא ישנה ממנהג המקום, אפי' אם הוא איסור דא"א ועי' במשנ"ב ס"י תס"ח סוף ס"ק כ"ג בשם אחרונים ש"כ בדבר שאסור מצד הדין אפי' איסור דרבנן, ח"ו לעבור עליו מפני חשש מחלוקת (ועדיין יש לחקור כשחילוק המנהגים תלוי בפלוגתת הפוסקים).

דף נב

115) מובא להלכה בפרי חדש בסימן תצ"ו.

116) סימן קס"ז.

117) סימן תצ"ו ס"ק י"ב בשם רוב אחרונים, וע"ש בכל הסעיף עוד כמה פרטי דינים בזה.

דף נג

118) הכי גרסינן לקמן בדף עד. איהו גדי מקולס דאסור לאכול בזמן הזה, וכתב שם הצל"ח דלשון בזה"ז לאו דוקא דהגזירה שייך גם בזמן המקדש על כל מי שאוכל צלי או גדי מקולס חוץ לירושלים (ומבאר דרבותא קמ"ל דאפי' בזה"ז אסור).

119) כך מבואר בתוספתא ביצה ב"א (ועי' במרומי שדה לקמן דף עד. שרצה להשוות דעת רש"י לדעת הרא"ש והרמב"ם).

120) פ"ח הלכה י"א.

121) כאן סימן ו'.

122) [ולרש"י צ"ל שהחכמים שהרגיזו על תודס ס"ל דמנהג ברומי היה שלא לאכול צלי].

123) או"ח סימן תע"ו.

124) מובא במג"א שם ס"ק א' ובמשנ"ב.

125) עי' בביאור הגר"א שהוכיח כרש"י מהא דאמר רב פפא דוקא בשר אבל חטיט לא, דלפי תוס' צ"ע מאי קמ"ל רב פפא דחטיט לא (ועי' תפארת שמואל אם אמר בשר זה ועי' פני"ו).

126) הרא"ש כתב דלפי רש"י אפי' בשר בהמה בכלל איסור זו, והמהר"ל והרוקח (הל' פסח סימן רס"ד) הוסיף גם בשר עוף, ואו"י הוסיף גם דגים, ומשמע דגם שאר אוכלים חוץ מחיטין (דדוקא בחיטין תלינן דכוונתו לומר שאנניעם ואשמרים מידו חמוץ כדי לאוכלן בפסח, אבל בשאר אוכלין לא שייך זה, עי' משנ"ב סימן תס"ט ס"ק ו' ושע"צ ס"ק י"ו), ולפ"ז הא דקאמר רב פפא "דוקא בשר" לאו דוקא בשר.

127) עי' ב"ח בסימן תס"ט החמיר לאסור הבשר אפי' בדיעבד אם אמר בשר זה לפסח (והמג"א כתב שיש להחמיר כוותי), אבל המשנ"ב מיקל שלא לאסור הבשר ע"פ הרבה אחרונים שחולקין על הבי"ח

לו	לז"נ אבי מורי הרב חיים יוסף בן הרב משה וויינברג ז"ל *	כד שבט	Wed
לו	לז"נ אבי מורי שמואל בן שמאי Shamilzadeh ז"ל *	כה שבט	Thrs
לח	לז"נ החבר אלכסנדר ב"ר אורי Roberg ז"ל *	כו שבט	Fri
לט		כז שבט	שבת
מ		כח שבט	Sun
מא	לז"נ חנה בת ר' שלמה זלמן ז"ל *	כט שבט	Mon
	לז"נ הרב אברהם שלמה בן יהושע פאליק גרינוולד ז"ל * In memory of REB SIDNEY GREENWALD; by his children, grandchildren & great grandchildren	ל שבט	Tues Feb 28
מג	לז"נ רבקה בת נחום קנול ז"ל (יא"צ ב' אדר א')	א אדר	Wed
מד	לז"נ מתלה מלכה בת שלום יצחק ז"ל *	ב אדר	Thrs
מה	לז"נ לאה פיגא בת ר' יעקב ז"ל LEAH VANN * - מאת בנה שמואל Vann לז"נ חנה ריווא בת שמואל זישא זינגער ז"ל *	ג אדר	Fri Mar. 3
מו		ד אדר	שבת
מז	לז"נ אהרן שמואל בן אליעזר ז"ל * In memory of AARON FEINERMAN on his 3rd Yartzeit - by his sister Ricki	ה אדר	Sun Mar. 5
מח		ו אדר	Mon
מט	לז"נ אבינו מורינו אלימלך בן אלכסנדר רויזמאן ז"ל * - ע"י אשתו ומשפחת	ז אדר	Tues
נ		ח אדר	Wed
נא	לז"נ הרבנית הצדקנית מרת רחל פייגא שפירא ע"ה בת הרה"ק ר' אלישע הלברשטאם זצ"ל * by Menachem & Yocheved Shimanowitz -	ט אדר	Thrs Mar. 9
נב		י אדר	Fri
נג	לז"נ טעלצא בת יהושע ע"ה * MRS. THEA KRAUSZ	יא אדר	שבת

* Denotes *Yahrtzeit*

Cong. Al Hadaf
P.O. Box 791
Monsey, NY 10952
Ph. & Fx. 845-356-9114
cong_al_hadaf@yahoo.com

(c) 2006 Not to be reproduced in any form whatsoever without permission from publisher. Published by; Cong. Al Hadaf/ P.O. Box 791/ Monsey, NY 10952. Rabbi Zev Dickstein - Editor. For subscription, dedication, or advertising information. contact the office at 845-356-9114, Email:cong_al_hadaf@yahoo.com, or go to www.alhadafyomi.org